

BOSH BO'LAKLAR VA ULARNING TAHLILI

Arabboyeva Mahfuza

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Ma'mirova Muxlisa

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada gapning asosiy bo'lagi bosh bo'lak haqida hamda maktab ta'limida gap bo'laklarining aniqlash doir metod hamda pedogogik texnologiyalar o'rganilgan. Maktabda o'quvchilarga oson usullar bilan gap bo'laklarini o'rgatish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: gap bo'laklari, bosh bo'laklar, ikkinchi darajali, bo'laklar, ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol, logik-grammatik bo'lak, inversiya, odatdagi tartib, o'zgargan tartib, gap bo'laklari tahlili.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается основной фрагмент предложения о главном фрагменте, а также методика и педагогические технологии определения фрагментов предложения в школьном образовании. В школе идея заключалась в том, чтобы научить учащихся простым методам составлять предложения.

Ключевые слова: фрагменты предложения, главные фрагменты, второстепенные, фрагменты, обладание, причастие, дополнение, определитель, падеж, логико-грамматический фрагмент, инверсия, обычный порядок, измененный порядок, анализ фрагментов предложения.

ANNOTATION

This article explores the main branch of a sentence about the headband as well as the method for identifying sentence fragments in school education as well as pedagogical technologies. The school focused on teaching sentence slices to students in easy ways.

Keywords: sentence chunks, head chunks, secondary, chunks, ega, cross section, complement, determinant, hol, logic-grammatical chunk, inversion, regular order, changed order, sentence chunk analysis.

Ma'lumki, gap bo'laklari bo'yicha tahlil kesimni aniqlashdan boshlanadi. Kesim aniqlangandan so'ng ularga bog'langan bo'laklar ega va ikkinchi darajali bo'laklar belgilanadi. Masalan: Bu tepalikka chiqish orqada qolgan yo'ning azobidan ham ortiqroq bo'ldi gapida kesim–ortiqroq bo'ldi, kesimga kim? nima? so'roqlarini berib, shu so'roqqa javob bo'luvchi bo'lak aniqlanadi: bu – chiqish so'zidir. Demak, chiqish bo'lagi ega vazifasidadir, chunki, kim? nima? so'roqlari faqat egaga taalluqlidir. Shundan so'ng kesimga savollar berib, kesim sostavi, egaga savollar berib, ega sostavi aniqlanadi: nimadan ham ortiqroq bo'ldi? azobidan ham, demak, to'ldiruvchi vazifasida, nimaning azobidan ham ortiqroq bo'ldi? –orqada qolgan yo'ning, demak, bu bo'lak–aniqlovchi. Bu gapda kesimga bog'lanuvchi bo'lak boshqa yo'q, qolgan ikkinchi darajali bo'laklar egaga bog'langan bo'lib chiqadi. Bu tepalikka chiqish orqada Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab ta'limida gap bo'laklarining aniqlash doir metod hamda pedagogik texnologiyalar o'rganilgan. Maktabda o'quvchilarga oson usullar bilan gap bo'laklarini o'rgatish haqida fikr yuritilgan. Kalit so'zlar: gap bo'laklari, bosh bo'laklar, ikkinchi darajali, bo'laklar, ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol, logik-grammatik bo'lak, inversiya, odatdagi tartib, o'zgargan tartib, gap bo'laklari tahlili. Ma'lumki, gap bo'laklari bo'yicha tahlil kesimni aniqlashdan boshlanadi. Kesim aniqlangandan so'ng ularga bog'langan bo'laklar ega va ikkinchi darajali bo'laklar belgilanadi. Masalan: Bu tepalikka chiqish orqada qolgan yo'ning azobidan ham ortiqroq bo'ldi gapida kesim–ortiqroq bo'ldi, kesimga kim? nima? so'roqlarini berib, shu so'roqqa javob bo'luvchi bo'lak aniqlanadi: bu– chiqish so'zidir. Demak, chiqish bo'lagi ega vazifasidadir, chunki, kim? nima? so'roqlari faqat egaga taalluqlidir. Shundan so'ng kesimga savollar berib, kesim sostavi, egaga savollar berib, ega sostavi aniqlanadi: nimadan ham ortiqroq bo'ldi? azobidan ham, demak, to'ldiruvchi vazifasida, nimaning azobidan ham ortiqroq bo'ldi? –orqada qolgan yo'ning, demak, bu bo'lak–aniqlovchi. Bu gapda kesimga bog'lanuvchi bo'lak boshqa yo'q, qolgan ikkinchi darajali bo'laklar egaga bog'langan bo'lib chiqadi. Bu tepalikka chiqish orqada qolgan yo'ning azobidan ham ortiqroq bo'ldi. Nimaga chiqish? –tepalikka, demak, bu bo'lak–to'ldiruvchi, egaga bog'langan; qaysi tepalikka chiqish? –bu, demak, u aniqlovchi: qaysi? qanday? qanaqa? qancha? kabi so'roqlari aniqlovchiga, aniqrog'i, sifatlovchi aniqlovchiga beriladi. Shunday qilib, gap bo'laklarining turi odatda bir-biriga nisbat berib aniqlanadi. Chunonchi, ega kesimga, kesim egaga nisbatan, to'ldiruvchi to'ldirmishga, hol hollanmishga, aniqlovchi aniqlanmishga nisbatan tayinlanadi. Nisbat beriluvchi unsur bo'lmas ekan, u yoki bu bo'lak haqida gapirish mumkin emas. Masalan, aniqlanmish bo'lmas ekan, aniqlovchi haqida, kesim bo'lmas ekan, ega haqida gapirib bo'lmaydi. Shu tariqa gap bo'laklarining turini belgilashda sintaktik aloqaga kirishuvchi qismlarning turi, shakli, bir-biriga nisbati, leksik-semantik xususiyati va ularning sintaktik aloqaga

kirituvchi vositalar asosga olinadi. To'g'ri, gapning bo'laklariga so'roqlar berish usuli bilan ularni aniqlash ba'zi jihatlaridan o'zini oqlay olmaydi. Masalan, Biz ketdik bo'lmasa, xola (A.Q.) gapida biz ham, xola ham bir xil so'roqqa (kim?) javob bo'ladi, lekin ularning birinchisi (biz) gapning bo'lagi ega, ikkinchisi esa (xola) gapning bo'lagi hisoblanmaydigan qism–undalmadir.

1-mashq. Berilgan gaplardagi gap bo'laklarini odatdagi tartib bo'yicha joylashtiring. 1. Hammadan balanddir ona mansabi. (Abdurahmon Jomiy) 2. Boshni fido ayla ato boshig'a, jismni qil sadqa ano qoshig'a. (Alisher Navoiy) 3. Odamning mevasi farzand emish derlar bu dunyoda. (Sayyodiy) 4. Farzand mehriaritar g'am zangini ko'nguldin. (Nodira)

2-mashq. Quyidagi gaplardan qaysilarida gap bo'laklarining odatdagi tartibi o'zgargan. I. 1. Gar bu gulshanda ano bo'lsa gul-u sarv ato, sen kabi tug'mag'usi sarvi gulandom o'g'ul. (Ogahiy) 2. Har bir daraxtning mevasi bor, ko'ngilning mevasi esa farzanddir. («Otlar so'zi») 3. O'shal farzand birla shod bo'lg'ay, bori qayg'usidin ozod bo'lg'ay. (Sayyodiy) II. 1. O'zing ham, moling ham otangnikidir. (Hadis) 2. Atoga kim bu yanglig' qilsa xizmat, o'z o'g'lindin aningdek topg'ay izzat. (Qutb) 3. Namozni bomdoddin keyin volidangni ziyorat qil va xizmatida bo'l. (Muhammad Siddiq Rushdiy) III. 1. Jannat onalar oyog'i ostidadir. (Hadis) 2. Otlarning do'stligi bolalarni yaqinlashtiradi. («Otlar so'zi») 3. Ota-ona behad bo'ladi xursand, farzand bo'la olsa munosib farzand. (Muhammad Javhar Zamindor) Topshiriq. Yuqoridagi gaplarni jadvalga mos ravishda joylashtiring. Gap bo'laklarining me'yoriy tartibi Gap bo'laklarining o'zgargan tartibi uyga vazifasifatida quyidagi topshiriqni berish maqsadga muvofiqdir: She'rni ifodali o'qing. Uni nasriy bayon qiling. Undagi gap bo'laklarining odatdagi va o'zgargan tartibiga diqqat qiling.

Fikrimizcha, amaldagi darsliklarning qayta nashrlariga yuqoridagi kabi topshiriqli nutqiy mashqlar kiritilsa, fikrni mustaqil ravishda matn tarzida ifodalash ko'nikma va malakalarini shakllantirish osonlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Alavutdinova N., Karimjonova V. Ona tili o'qitish metodikasi. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.-B.292. (380 b)
2. Мусаева.С. Ўзбек сўзлашув нутқи услубида гап бўлакларининг тартиби. Филол. фан. номз....дис.. –Самарқанд: 2000.–Б. 28-32
3. Qodirov H., Ne'matov H., Abdurayimova M., Sayfullayeva R., Mengliyev B. Ona tili. Umumiy o'rtata'lim maktablarining 8sinfi uchun darslik. .–Toshkent: Cho'lpon nashriyot-matbaa uyi, 2022-B.93